

SESOTHO

Setatemente sa Mediya sa ISS ka Dipalopalo tsa Bosenyi bakeng sa dilemo 2018-2019 Labone, la12 Loetse 2019

Ho sebedisa sepolesa se le seng ho ke ke ha rarolla dikgoka tsa Afrika Borwa

Tshwane (Pretoria), Afrika Borwa – Ho phahama ho phehelletseng ha dikgoka Afrika Borwa ho bontsha hore ho matlafatsa taolo ya molao ho bohlokwa empa ha ho a lekana bakeng sa ho matlafatsa polokeho ya setjhaba.

Afrika Borwa e hloka ka potlako, ho tshehetsa diprogeramo tsa thibelo ya dikgoka, hona ho boletsweng ke Setsi sa Dithuto tsa Tshireletso (*Institute for Security Studies* [ISS]) ha se ne se arabela ho dipalopalo tsa bosenyi tse lokollotsweng ke ba Tshebeletso ya Sepolesa ya Afrika Borwa (*South African Police Service* [SAPS]) ka Labone la12 Loetse Palamenteng.

Ntjhafatso ya sepolesa le bolaodi bo matlafetseng ba ho qosa di a hlokahala ka nakwana e kgutshwane. Empa le ha toka ya bosenyi e atlehileng e hlokeha, ha e a lekana ho ka ntlatfatsa polokeho ya setjhaba.

Ho sebedisa ditjhelete ho eketsehileng ha mmuso hodima sepolesa le kahlolo e boimanyana bakeng sa disenyi (batlolamolao) ha ho a fokotsa dikgoka. Lebaka ke hobane mapolesa ha a kgone ho beha bana ba bolokehile ka mora nako ya sekolo nakong eo ba sa sireletsehang, kapa ho thibela banna ho otlaka basadi ba bona mmoho le balekane ba bona nakong ya mafelo a beke. Dipolao tse ngata di etsahala nakong ya mafelo a beke, mme sesosa se atileng ke sa diqhobeshano mahareng a batho ba tsebanang. Dikgoka tsa ka malapeng di lekana le botsotsi e leng disosa tse bobeding tse etetseng pele tsa polao.

Dikgoka tsa setjhaba tse tsohileng moraorao tjena, bongata e leng tse kgahlano le melata ya dinaha tse ding, ke ditshupo tsa tlhokomediso tse ding tseo mmuso o ke keng wa kgona ho iphapanya tsona. Dikgato tsa dikgoka tsa setjhaba ka kakaretso di a phahama.

Ho buisana ka basusumetsi ba dikgoka Afrika Borwa ho hloka pokeletso/tsetelo ya diprogeramo tse pakang hore di tla sebetsa. Tsena di kenyeletsa diprogeramo tsa botswadi tse phositife, diprogeramo tsa tlhokomelo ya ka mora sekolo le diprogeramo tse kgahlano le bompodu ba dikgoka dikolong. “Boitshwaro bo bongata bo mabapi le dikgoka bo ithutwa malapeng le setjhabeng/baahing,” ho bolela Gareth Newham, hlooho ya progeramo ya thibelo ya toka le dikgoka ho la ISS. “Diprogeramo tsa thibelo ya dikgoka di ka sehloohong ho fokotsa bosenyi bo sa kgoneng ho laoleha.”

ISS e boela e etsa kgoeletso ya hore dipalopalo tsa bosenyi tsa nako le nako tse eketsehileng di fumantshwe mekgatlo ya setjhaba le baahi. Dipalopalo tsa SAPS tse lokollotsweng bekeng ena di batla di le moraorao (tsofetse) ka dikgwedi tse tshela mme ha di bontshahatse sekgahla sa jwale sa bosenyi ba dikgoka tse boemong bo phahameng tse tlalehwang mediyeng. Dintlha (datha) di akaretsa bosenyi bo entsweng selemong sa ditjhelete ho tloha nakong ya 30 Mmesa 2018 le 31 Tlhakubele 2019.

Polao

Selemong se fedileng sa ditjhelete, palo ya dipolao e ile ya eketseha ka palohare ya ho tloha ho 55 ho isa ho 58 ka letsatsi. Nakong ya dilemo tse supa tse fetileng dipolao di phahame ka 35%. Sena se fetola motjha o setlwaeding wa ho theoha o neng o bonahala mahareng a dilemo tsa 1995 le 2011 nakong eo dipolao di neng di theohile ka 55%.

Hwa bobedi ho latelang dipolao tse bakwang ke diqhobeshano tsa batho ka bobona, dikgohlano tse mabapi le botsotsi le dikgoka tsa ka malapeng, ke disosa tse setlwaeding haholo tse latelang, tseo ka bonngwe di yeng di qetelle ka mafu a mangata. Ho isa ho 60% ya basadi ba bolauwang ke balekane ba bona, ba bolauwa ka ho thuntshwa, ho bontshang bohlokwa ba tsamaiso/taolo e thatafetseng ya dilaesense tsa dithunya.

Boshodu ka dihlobo

Boshodu ka dihlobo bo eketsehile ka diqoso tse 1 668 ho isa ho 140 032 (ho phahame ka 1.2%). Ho eketseha hona ke dipheko tsa ho phahama ha ‘boshodu ba mebileng’. Mefuta e meng ya boshodu e jwalo ka ho utsuwa ha ditjhelete tse tsamaiswang ka dikoloi, ho haejeka

le boshodu dikgwebong, e theohile. Le ha ho le jwalo, ho isa ho 60% ha boshodu ka dihlobo bohle bo tlalehilweng ke ho etsahalang mebileng le dibakeng tse ding tsa setjhaba ka diqoso tse 80 215 tse tlalehilweng selemong sena se lekolwang botjha. Boshodu ba mebileng le bona bo eketsehile ka ho tshwana dilemong tse supa tse fetileng, ka diketsahalo tse etsang 39% ka hodimo ho feta tsa ka 2011.

Boetapele ba sepolesa bo betere

Sepolesa se na le bokomondante (*commanders*) ba lekaneng ba nang le bokgoni ba ditshebetso, mehlodi le thekenoloji ho sebetsana le maqulwana a bosenyi ba dikgoka le botsotsi. Hape ho na le mapolesa a mangata a nang le bokgoni mme a tshepahala Afrika BorwaEmpa a hloka boetapele bo loketseng hore ba atlehe e le ka nnete. Boto e Ikemetseng ya Mapolesa ya Naha (*Independent National Police Board*), jwalo ka ha e thoholeditswe Leanong la Ntshetsopele ya Naha (*National Development Plan*), e a hlokeha ho thusa Letona la Mapolesa ho hloma hore ebe e mong le e mong wa bogenerale ba jwale ba SAPS ba 230, ba na le bokgoni bo hlokehang, boitemohelo le tokelo ya ho etsa hore mokgatlo o be profeshenale.

Sehlopha sa boetapele se atlehileng se ka fedisa mme sa matlafatsa bohlale ba bosenyi – tlhoko e potlakileng ya ho sebetsana le dineteweke tse mabapi le bosenyi tse amanang le boshodu bo bongata, mme se kgontsha taolo (ya sepolesa) e thehilweng hodima bopaki.

Mothamo (bongata) ba boradipatlisiso ba Afrika Borwa le batjhotjhisi le ona o lokela ho phahamiswa. Diyuniti tse mabapi le dipatlisiso tse ikgethileng (*Specialised investigative units*) di a hlokeha diteisheneng tsa mapolesa tse nang le dipalo tse hodimodimo tsa dipolao le boshodu. Diyuniti tse Kgahlano le Bobodu (*Anti- Corruption Units*) tsa SAPS le *Integrity Management Service* di hloka tshehetso e ngata haholo ho hlwaya le ho tlosa bobodu, dipolao tse sehloho le diofisiri tsa mapolesa tse hlokaneng nnete. Tlhokeho ya moifo ho SAPS *Directorate for Priority Crime Investigation* (Hawks) le Bolaodi ba Botjhothisi ba Naha (*National Prosecuting Authority*) di lokela ho shejwa e le ntlha tse potlaketsweng.

Dipatlisiso le botjhotjhisi ke motheo wa taolo ya molao. Ntle le katleho tikolohong ena, botshepehi ba setjhaba sistemeng ya toka ya bosenyi e tla tswella pele ho wa ha bosenyi ba dikgoka bona bo eketseha.

Ho tsepama ho se sebetsang ho thibela dikgoka

Mohato o phahameng wa dikgoka Afrika Borwa o hlodilwe ke nako e fetileng ya dikgoka mme e tswela pele ho phunyeletsa ho ya le melokong. Boitshwaro bo boholo ba dikgoka bo ithutwa kapa bo mamellwa ka malapeng, setjhabeng le dikolong moo bana ba ka bang le boitemohelo/boiphihlelo kapa ba ka bonang dikgoka ka ho tobaBatho ba bangata ba hola ba dumela hore dikgoka ke tsela e amohelehileng ya ho rarolla dikgohlano kapa ho bontsha taolo/matla. Sena se susumetsa dikgoka tse ngata tse etsahalang mahareng a banna dibakeng tsa setjhaba, le ka malapeng kgahlano le basadi.

Mmuso o lemoha ho eketsehileng hore ho buisana ka dikgoka tse kgahlano le bana ke mabaka a hlokehang bakeng sa polokeho ya setjhaba e tshirellang. Mehato e kgothatsang e teng ho tsamaisana le mokgatlo wa baahi ho potlakisa diketso ho fedisa dikgoka tse bana ba iphumanang ba le ho tsona/fihlellang. aMoralo wa INSPIRE wa Mokgatlo wa Lefatshe wa Bophelo bo Botle (*World Health Organisation's INSPIRE framework*) ho tea mohlala, o fumantshana ka bonamodi bo thehilweng hodima bopaki (*evidence-based interventions*) bo bontshitsweng hore bo a sebetsa, bo kang ho eketsa taolo ya tshebediso ya dithunya, ho fana ka tshehetso bakeng sa batswadi le bahlokomedi, ho fumantsha khaoseling le tshehetso bakeng sa bana ba fihlellwang ke dikgoka, le ho matlafatsa thupello ya bokgoni ho tsa bophelo.

-Ends-